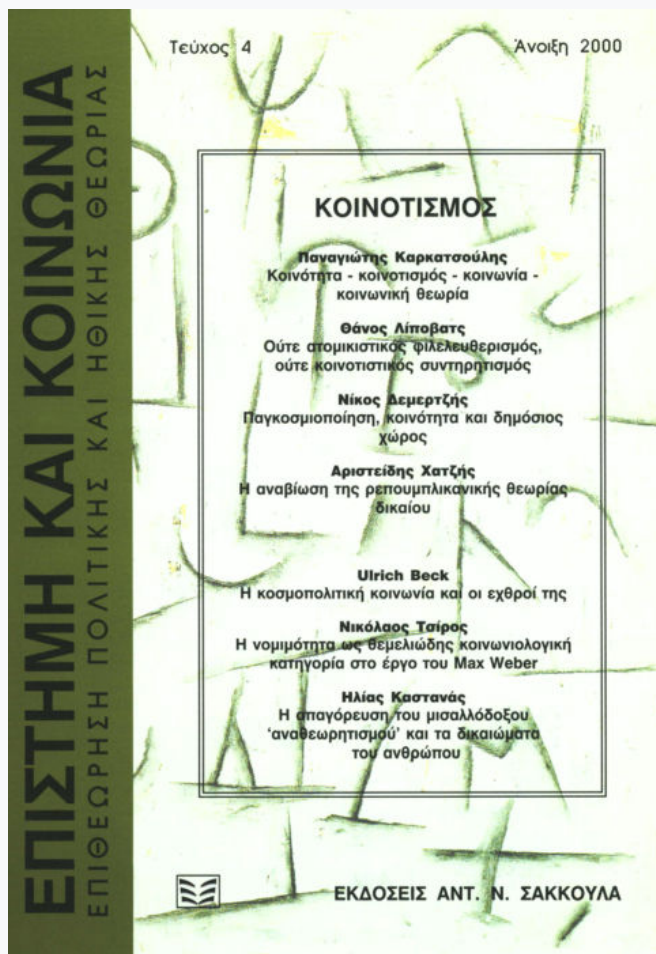

Επιστήμη και Κοινωνία: Επιθεώρηση Πολιτικής και Ηθικής Θεωρίας

Τόμ. 4 (2000)

Κοινοτισμός

Σταύρος Τομπάζος, Παγκοσμιοποίηση και Ευρωπαϊκή Ένωση

Σπύρος Σακελλαρόπουλος

doi: [10.12681/sas.744](https://doi.org/10.12681/sas.744)

Copyright © 2015, Σπύρος Σακελλαρόπουλος

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Σακελλαρόπουλος Σ. (2015). Σταύρος Τομπάζος, Παγκοσμιοποίηση και Ευρωπαϊκή Ένωση. *Επιστήμη και Κοινωνία: Επιθεώρηση Πολιτικής και Ηθικής Θεωρίας*, 4, 194–198. <https://doi.org/10.12681/sas.744>

Σταύρος Τομπάζος, Παγκοσμιοποίηση και Ευρωπαϊκή Ένωση, (Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα, 1999) 142 σελ.

Η μελέτη του Σταύρου Τομπάζου, *‘Παγκοσμιοποίηση και Ευρωπαϊκή Ένωση’* αποτελεί μια νέα συμβολή στον διάλογο που έχει ξεκινήσει τον τελευταίο καιρό στο εσωτερικό της ελληνικής διανόησης σχετικά με το φλέγον ζήτημα της παγκοσμιοποίησης της οικονομίας, αφού προηγήθηκαν οι εργασίες των Κ. Μελά, *Παγκοσμιοποίηση, Νέα φάση Διεθνοποίησης της Οικονομίας*, Εξάντας, Αθήνα 1999 και Κ. Βεργόπουλου, *Παγκοσμιοποίηση. Η μεγάλη Χίμαιρα*, Νέα Σύνορα, Αθήνα 1999.

Το βιβλίο χωρίζεται σε τέσσερα κεφάλαια. Το πρώτο ασχολείται με τις τάσεις αύξησης της διεθνούς αλληλεξάρτησης διερευνώντας την μεταπολεμική εξέλιξη του διεθνούς εμπορίου πραγματοποιώντας και τις αναγκαίες ιστορικές συγκρίσεις. Στη συνέχεια εξετάζεται ο βαθμός διεθνοποίησης των παραγωγικών δραστηριοτήτων και των άμεσων ξένων επενδύσεων. Ακολουθεί η μελέτη των εθνικών διαστάσεων της σύγχρονης οικονομίας και αναδεικνύεται ο τριπολικός της χαρακτήρας.

Το συμπέρασμα του Τομπάζου είναι ότι οι θεωρίες περί παγκοσμιοποιημένης οικονομίας αποτελούν μυθεύματα, στην πραγματικότητα αυτό που διαπιστώνεται είναι μια αυξημένη οικονομική αλληλεξάρτηση, αφού υποτιμάται ο εθνικός χαρακτήρας των εφαρμοζόμενων οικονομικών πολιτικών και οι ιδιαιτερότητες των επιμέρους εθνικών οικονομιών με αποτέλεσμα να παρουσιάζονται συγκεκριμένες κοινωνικές επιλογές ως αναγκαίες που προκύπτουν από τις απαιτήσεις της παγκοσμιοποιημένης οικονομίας.

Το δεύτερο κεφάλαιο εξετάζει αρχικά τον βαθμό παγκοσμιοποίησης του χρηματιστικού κεφαλαίου υπογραμμίζοντας τη σημασία της νεοφιλελεύθερης στροφής αλλά και τον σημαντικό ρόλο των ΗΠΑ και του δολαρίου στη δημιουργία όρων χρηματιστικής παγκοσμιοποίησης. Στη συνέχεια μελετώνται φαινόμενα όπως η κρίση του χρέους, η μετάβαση από την κάθετη στην οριζόντια χρηματοδότηση, η σημασία της άμεσης διεθνούς χρηματοδότησης, η επιβολή των βραχυπρόθεσμων χρηματιστικών πρακτικών πάνω στις μακροπρόθεσμες καθώς και ο ρόλος των θεσμικών επενδυτών. Στο τελευταίο τμήμα του κεφαλαίου προσεγγίζονται τα όρια της παγκοσμιοποίησης του χρηματιστικού κεφαλαίου μέσω της διερεύνησης της σχέσης επένδυσης- αποταμίευ-

σης, της απόκλισης στα εθνικά ποσοστά επιτοκίων και του συντελεστή συσχετισμού ονομαστικών επιτοκίων.

Στο τρίτο κεφάλαιο εξετάζονται οι κρίσεις του παγκοσμιοποιημένου χρηματοπιστωτικού συστήματος οι οποίες διαχωρίζονται σε δύο κατηγορίες. Στην πρώτη εντάσσονται εκείνες που αποτελούν τις πρώτες ενδείξεις του αυξημένου συστημικού κινδύνου όπως είναι το χρηματιστηριακό κραχ του 1987, η νομισματική κρίση στην Ευρώπη του 1992-93 και η κρίση του 1994-5 στο Μεξικό. Στη δεύτερη περιλαμβάνονται οι ανεξέλεγκτες κρίσεις με χαρακτηριστικές μορφές την κρίση στη νοτιοανατολική Ασία και την Ιαπωνία, την κρίση στη Ρωσία, την κρίση στη Βραζιλία και τη Λατινική Αμερική καθώς και οι δυσοίωνες προοπτικές που εμφανίζονται για τις οικονομίες των ΗΠΑ και της Κίνας.

Στο τέταρτο και τελευταίο κεφάλαιο ο Τομπάζος εξετάζει αρχικά την κρίση της νεοφιλελεύθερης διαχείρισης και στη συνέχεια επιχειρεί να αρθρώσει ορισμένες προτάσεις εναλλακτικής οικονομικής πολιτικής. Για την ερμηνεία της νεοφιλελεύθερης κρίσης γίνεται απόπειρα αποσαφήνισης των όρων επιτόκια, μερίσματα και βιομηχανικό κέρδος αλλά και διερεύνησης των λόγων για τους οποίους δεν εμφανίζεται τάση αναστροφής των αρνητικών οικονομικών επιδόσεων που εμφανίζονται με ιδιαίτερη οξύτητα ειδικά την τρέχουσα δεκαετία. Για τον Τομπάζο η λύση του προβλήματος δεν είναι μια ενδεχόμενη μείωση των επιτοκίων γιατί κάτι τέτοιο δεν θα απαντούσε στη βασική οικονομική αντίφαση του καιρού μας: ότι δηλαδή οι σύγχρονες κοινωνικές ανάγκες προϋποθέτουν οικονομικές δραστηριότητες που έρχονται σε αντίθεση με τις ιεραρχήσεις που έχει το ιδιωτικό κεφάλαιο. Αυτό που χρειάζεται είναι η δραστηριοποίηση του κρατικού τομέα στους κλάδους εκείνους που λόγω του κοινωνικού τους χαρακτήρα εμφανίζουν χαμηλά περιθώρια κερδοφορίας και δεν είναι θελκτικοί για τους ιδιώτες επιχειρηματίες. Για να υλοποιηθεί όμως μια τέτοια κατεύθυνση ο συγγραφέας προτείνει την εφαρμογή μιας εναλλακτικής οικονομικής πολιτικής που θα βασίζεται: στην αναθεώρηση της νομισματικής πολιτικής, στη φορολογική μεταρρύθμιση, στην αποκατάσταση της δημοσιονομικής πολιτικής, στην αναθεώρηση της εργασιακής πολιτικής, στη ρύθμιση και φορολόγηση των κερδοσκοπικών δραστηριοτήτων καθώς και στον διεθνή συντονισμό των οικονομικών πολιτικών.

Το γενικό συμπέρασμα του Τομπάζου είναι πως η νεοφιλελεύθερη διαχείριση της οικονομικής κρίσης και το απότοκό της η 'παγκοσμιοποίηση' έχουν οδηγήσει σε συγκεκριμένα οικονομικά και κοινωνικά αδιέξοδα. Η

άνοδος των ποσοστών κερδοφορίας είχε ως τίμημα την αύξηση των εθνικών και κοινωνικών ανισοτήτων συντελώντας με αυτό τον τρόπο στη δημιουργία ενός μοντέλου ασταθούς οικονομικής ανάπτυξης. Η λύση δεν είναι η κατάργηση της αγοράς αλλά η ρύθμισή της μέσω της θέσπισης κανόνων λειτουργίας και ελέγχου δημοκρατικά επιλεγμένων. Κατά τον Τομπάζο υπάρχουν και συγκεκριμένα παραδείγματα χωρών που ακολουθώντας μια εναλλακτική οικονομική προσέγγιση κατόρθωσαν να αποφύγουν την παθογένεια των νεοφιλελεύθερων πολιτικών (Ταϊβάν, Γαλλία).

Αναμφίβολα το εγχείρημα του Σ. Τομπάζου είναι δύσκολο και, ως μας επιτραπεί, αρκετά φιλόδοξο. Πρόκειται για μια εργασία με αναμφίβολες αρετές που συντελεί στην εμβάθυνση της ανάλυσης των σύγχρονων οικονομικών φαινομένων. Πολύ σύντομα θα υπογραμμίσουμε τα ακόλουθα θετικά της στοιχεία:

1) η παράθεση ενός μεγάλου αριθμού στατιστικών στοιχείων που αποδεικνύουν πως δεν υπάρχει κάτι το ιστορικά πρωτοφανές στη σημερινή φάση διεθνοποίησης της οικονομίας. Ταυτόχρονα όλα τα δεδομένα που έχουμε στη διάθεσή μας δείχνουν πως το ορθότερο είναι να μιλάμε για μια τριπολική και όχι για μια παγκοσμιοποιημένη οικονομία τόσο σε ό,τι αφορά το επίπεδο των άμεσων ξένων επενδύσεων όσο και σε ό,τι αφορά το εμπόριο προϊόντων. Παράλληλα η εργασία τονίζει τον εθνικό χαρακτήρα των λεγόμενων πολυεθνικών επιχειρήσεων ενώ υπογραμμίζεται το γεγονός των διαφορετικών δημοσιονομικών και φορολογικών εθνικών πολιτικών καθώς και των διαφορετικών μοντέλων ανάπτυξης που υιοθετούνται: αγγλοσαξωνικό, γερμανικό, ιαπωνικό.

2) Σε ό,τι αφορά τη χρηματοπιστωτική παγκοσμιοποίηση ο συγγραφέας επισημαίνει πως στα τέλη της δεκαετίας του '70 η καταπολέμηση του πληθωρισμού θεωρήθηκε πρωταρχικός στόχος, γεγονός που οδήγησε στην υιοθέτηση μιας πολιτικής υψηλών επιτοκίων που με τη σειρά τους επέφεραν αύξηση των δημοσιονομικών ελλειμμάτων και του δημόσιου χρέους αλλά και υπερτίμηση του δολαρίου μέσω της αύξησης της διεθνούς ζήτησής του. Από εκεί και πέρα είχαν δημιουργηθεί οι υλικοί όροι για τον σχηματισμό της χρηματιστικής παγκοσμιοποίησης, η οποία όμως έχει και συγκεκριμένα όρια.

3) Η αναλυτική περιγραφή των όρων δημιουργίας των διαφόρων χρηματιστικών και νομισματικών κρίσεων πλουτίζει την ελληνική, αλλά και τη διεθνή, βιβλιογραφία δεδομένου ότι, πέρα από την ιδιαίτερη αναφορά σε όλες τις μορφές κρίσεων που έχουν εκδηλωθεί, χρησιμοποιείται ένα κοινό

νήμα ανάλυσης το οποίο ξεκινά από τις δημοσιονομικές εξελίξεις των αρχών της δεκαετίας του '60 και φτάνει μέχρι το ξέσπασμα των κρίσεων.

4) Η αυστηρή κριτική που ασκείται στις νεοφιλελεύθερες αντιλήψεις και η κατάρριψη της μυθολογίας ότι η πανάκεια είναι η μείωση των επιτοκίων χωρίς την υιοθέτηση μιας εναλλακτικής οικονομικής πολιτικής, η οποία θα θέτει στο κέντρο της διαφορετικές κοινωνικές, πολιτικές, πολιτιστικές και οικολογικές δραστηριότητες.

Η υπογράμμιση των πολύ θετικών σημείων της εργασίας δεν σημαίνει πως δεν επιδέχεται και στοιχείων κριτικής:

1) Καταρχήν παρατηρείται μια εξαντλητική χρήση της γαλλόφωνης βιβλιογραφίας – γεγονός που παρουσιάζει αναμφισβήτητες αρετές δεδομένου ότι δεν είναι ιδιαίτερα γνωστή στο ελληνικό ανταγωνιστικό κοινό η γαλλική συνεισφορά στην κριτική οικονομική σκέψη. Ωστόσο, για ένα θέμα για το οποίο έχει χυθεί τόσο μελάνι διεθνώς είναι μειονέκτημα η πληθμελής αναφορά στην αγγλοσαξωνική βιβλιογραφία. Πιστεύουμε πως αναφορές στα έργα των Dichen, Dunning, Hirst/Thompson, Weiss κ.α. θα εμπλούτιζαν την όλη προβληματική.

2) Μολονότι ο τίτλος προϊδεάζει τον αναγνώστη πως θα ακολουθήσει μία περιγραφή των εξελίξεων στο εσωτερικό της Ευρωπαϊκής Ένωσης και κάποια εκτενή αναφορά στις διαδικασίες της νομισματικής ενοποίησης, στο κείμενο απουσιάζει κάτι τέτοιο και η ΕΕ προσεγγίζεται περισσότερο ως άθροισμα μεμονωμένων χωρών παρά ως ενιαίο θεσμικό σύνολο.

3) Η σημαντικότερη, ωστόσο, αντίρρηση που έχουμε αφορά το γενικό συμπέρασμα πως μπορεί να γίνει σήμερα λόγος για χρηματιστική παγκοσμιοποίηση. Ουσιαστικά αυτό που αποδεικνύει η μελέτη είναι ότι έχει αυξηθεί ο όγκος συναλλαγών και η ισχύς του χρηματοπιστωτικού κεφαλαίου. Η προσπάθεια που γίνεται να συνδυαστεί η αύξηση του δημόσιου χρέους με την παγκοσμιοποίηση μένει έωλη αφού σε απόλυτους αριθμούς το μεγαλύτερο τμήμα του παγκόσμιου χρέους προέρχεται από τις δυτικές χώρες και έχει κυρίως τη μορφή του εσωτερικού χρέους. Από την άλλη, πέρα από τη θεωρητική διαφωνία σχετικά με το αν μπορεί να προσεγγιστεί η διεθνής οικονομία ως όλο και όχι ως συνάρθρωση εθνικών σχηματισμών, εγείρονται και άλλου είδους ενστάσεις σχετικά τόσο με το ιστορικά πρωτοφανές όσο και με το περιεχόμενο αυτής της 'παγκοσμιοποίησης'. Η μελέτη που έχει πραγματοποιήσει ο Zevin φανερώνει πως οι χρηματοπιστωτικές αγορές στο τέλος του 19ου και στις αρχές του 20ου αιώνα είναι πολύ περισσότερο διεθνοποιημένες σε σύγκριση με σήμερα. Αντίθετα αυτό που φαίνεται να κυριαρχεί

σήμερα είναι ο υψηλός βαθμός χρηματοπιστωτικής ανομοιογένειας: διαφοροποίηση στο κόστος του χρήματος, αποκλίσεις στους ρυθμούς αποταμίευσης και επενδύσεων, σταθερή χρηματοδότηση του βασικού όγκου των εγχώριων επενδύσεων από την εγχώρια κατανάλωση, μειούμενη χρήση του δολαρίου ως διεθνούς μέτρου αξιών. Τέλος, το μεγαλύτερο μέρος των χρηματοπιστωτικών συναλλαγών δεν έχει πάψει να πραγματοποιείται στις 10-15 πιο αναπτυγμένες χρηματοπιστηριακά χώρες και να αφορά κατά κύριο λόγο τις τελευταίες.

Σπύρος Σακελλαρόπουλος

Pierre Lewy, Δυνητική Πραγματικότητα. Η φιλοσοφία του πολιτισμού και του κυβερνοχώρου, μτφρ. Μιχάλης Καραχάλιος, (Αθήνα: Κριτική, 1999) 205 σελ.

Το διαδίκτυο είναι ένα υπερμέσο, στο οποίο συγκλίνουν ξεχωριστές, έως προσφάτως, επικοινωνιακές τεχνολογίες. Είναι ταυτόχρονα μαζικό και εξατομικευμένο, έντυπο και ηλεκτρονικό, εικονικό και διαλογικό, μονοδρομικό και αμφίδρομο, συγχρονικό και ασύγχρονο.

Από την έποψη αυτή, το διαδίκτυο είναι το μέσο όλων των υπολοίπων μέσων επικοινωνίας που τα υπερβαίνει και τα περιέχει. Όπως κάθε μέσο επικοινωνίας, το διαδίκτυο αλλάζει την κλίμακα της ανθρώπινης αντίληψης και προεκτείνει τις ικανότητες του χρήστη του. Ο χρόνος κατακερματίζεται και αποσπάται πλήρως από τον χώρο (από-τοπισμός), όλοι μπορούν να συνδεθούν με όλους, ο καθένας μπορεί να έχει την ηλεκτρονική του παρουσία σε ένα τόπο που έχει απολέσει την τοπικότητά του, αλλά υπάρχει όμως ως σχέση ανοικτή και απρόβλεπτη.

Η μέσω-υπολογιστή-επικοινωνία τείνει, εκτός απροόπτου, να καταστεί κύρια μορφή του κοινωνικού δεσμού, που επηρεάζει, μεταξύ άλλων, τη δημοσιότητα, την ιστορικότητα, την ατομική και συλλογική μνήμη. Η πληροφορία και η εικόνα γίνονται τα κατεξοχήν εμπορεύματα της κοινωνίας στην ύστερη νεοτερικότητα. Παραφράζοντας μια από τις γνωστότερες ρήσεις του